

**Zorbalığa Seyirci Müdahale Psiko-Eğitim Programının
Ortaokul Öğrencilerinin Zorbalığa Müdahale Becerilerine
Etkisi * ****

**The Effect of Bystanders Intervention In Bullying Psycho-
Education Program on Intervention Skills of Middle
School Students**

Neşe KURT DEMİRBAŞ¹, Kemal ÖZTEMEL²

¹Milli Eğitim Bakanlığı.nesekurt87@hotmail.com

²Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, PDR Ana Bilim Dalı.koztemel@gmail.com

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Makalenin Geliş Tarihi: 19.08.2021

Yayına Kabul Tarihi: 03.03.2022

ÖZ

Bu çalışma ile zorbalığa seyirci müdahale psiko-eğitim programının ortaokul öğrencilerinin zorbalığa müdahale becerilerine etkisini incelemek amaçlanmıştır. Araştırmada bu amacı gerçekleştirmek için öntest-sontest-izleme testi 1-2; deney ve kontrol gruplu deneysel desen kullanılmıştır. Araştırmada yer alan deney ve kontrol grupları Ankara ili Sincan ilçesinde bulunan bir ortaokulda eğitim gören 6. sınıf öğrencilerinden oluşturulmuştur. Deney ve kontrol gruplarına denek seçiminde Zorbalıkta Seyirci Müdahale Ölçeği (ZSMÖ) ve Katılımcı Rolü Ölçeği (KRÖ) kullanılmıştır. Denek seçerken KRÖ seyirci alt boyutundan akran bildirimine dayalı olarak ortalamadan daha yüksek puan almış olmak, ZSMÖ'den toplam puana göre ortalamanın altında puan almış olmak ve bu iki kriterin eşleştirilmesi sonucunda belirlenen öğrencilerden araştırmaya katılmaya gönüllü ve ailesinin izninin olması kriterleri dikkate alınmıştır. Bu kriterlere uyanlar arasından seçkisiz olarak belirlenen 12 deney ve 12 kontrol grubu olmak üzere 24 kişilik çalışma grubu oluşturulmuştur. Deney grubuna, 11 oturumluk zorbalığa seyirci müdahale becerilerini geliştirmeye yönelik psiko-eğitim programı uygulanmış, kontrol grubuna ise herhangi bir işlem yapılmamıştır. Bulguların sonuçlarına göre deney grubuna uygulanan psiko-eğitim programının, öğrencilerin zorbalığa seyirci müdahale düzeylerinde etkili olduğu ve programın etkisinin 5 haftalık ve 6 aylık izleme ölçümleri sonucunda

* **Alıntılama:** Kurt Demirbaş, N. ve Öztemel, K. (2022). Zorbalığa seyirci müdahale psiko-eğitim programının ortaokul öğrencilerinin zorbalığa müdahale becerilerine etkisi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42(2), 1573-1604.

**Bu çalışma ikinci yazarın danışmanlığında birinci yazar tarafından doktora tezinden üretilmiştir.

da devam ettiği görülmüştür. Çalışmanın sonuçları zorbalığa seyirci müdahale psiko-eğitim programının ortaokul öğrencilerinin müdahale beceri düzeylerini geliştirmede etkili olduğunu göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: Zorbalık, Zorbalığa seyirci, Zorbalıkta seyirci müdahalesi, Psiko-eğitim programı

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the effects of psycho-education program developed based on the bystander intervention model on middle school students' intervention skills in bullying. Experimental design with pretest-posttest- follow up test-1-2 and control group was used to achieve this aim in the study. Experimental and control groups in the research were composed of 6th grade students studying in a middle school in Ankara. Bystander Intervention Scale in Bullying (BISB) and Participant Role Scale (PRQ) were used in the selection of subjects for the experimental and control groups. In the determination of experimental and control groups three criteria were determined being having had a higher than average score based on peer reporting from the PRQ bystander sub-dimension; having had a below-average score from BISB with respect to total score and to involve volunteer students who meet these two criteria. Within the scope of the research, 11 sessions of psycho-education program was applied to the experimental group. The findings of the study revealed that the psycho-education program for developing the bystander middle school students' intervention skills in bullying provided an increase in the level of bystander intervention in bullying of the students in the experimental group.

Keywords: Bullying, Bystander, Bystander Intervention in Bullying, Psycho-Education Program

GİRİŞ

Zorbalık tüm gelişim düzeylerinde okullarda en yaygın rastlanılan problemlerden biri olarak görülmektedir (Nickerson, Aloe, Livingston ve Feeley, 2014). Musu, Zhang, Wang, Zhang ve Oudekerk (2019) çalışmalarında 2017 yılı Eğitim-Öğretim döneminde 12-18 yaş arasındaki öğrencilerin %20'sinin zorbalığa uğradığını ve bu öğrencilerin en çok söylentilere konu olma, dalga geçilme, lakap takılma ya da hakaret edilme biçimindeki zorbalık türlerine maruz kaldıklarını belirtmektedirler. Türkiye'de yapılan araştırmalarda da benzer sonuçlara rastlanmaktadır (Örn. Ergül-Topçu, 2018; Pekel, 2004; Pişkin 2003; Türk,2018; Yıldırım, 2001). Sözü edilen araştırmalarda zorbalık olaylarında; zorbalının %15 ile %20, zorbalığa uğrayanların %30 ile %40 ve hem zorba hem kurban öğrencilerin %30 ile %35 seviyelerinde olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte birçok araştırmacı zorbalık konusuna oldukça fazla ilgi göstermesine rağmen

yapılan araştırmaların çoğu zorba ile mağdur rollerine odaklanmaktadır. Öğrencilerin %20-30'unun zorba veya kurban olarak zorbalığa katıldığı, geri kalan %70-80'in ise zorbalıkta başka roller üstlendiği belirtilmektedir (Salmivalli vd, 1996). Bu roller içerisinde seyirci rolünün zorbalığı önlemede veya şiddetlendirmede önemli bir katılımcı rolü olduğu ve giderek artan bir şekilde araştırmaların odak noktası olmaya başladığı belirtilmektedir (Salmivalli, 2010).

Okullarda yaşanan zorbalık olaylarının çoęu kez birçok seyircisi olduğu görülmektedir. Bu olaylar seyircilerin okullarda daha çok zorbalığı teşvik ettiği, daha az oranda ise kurbanı savundukları şeklinde görülmektedir (Nocentini, Menesini ve Salmivalli, 2013; Salmivalli, 2010). Seyirciler zorbalığa maruz kalanlar adına olaya müdahale etmeyi seçtiklerinde, zorbalığı durdurma, tekrar meydana gelmesini önleme veya zorbanın ya da olayın kurban üzerindeki etkisini azaltma konusunda başarı sağlamaktadırlar (Hawkins, Pepler ve Craig, 2001; Pozzoli ve Gini, 2012). Dahası seyirciler zorbalığa müdahale ettiklerinde zorbalık olaylarının yaklaşık %60'nın 10-12 saniye içinde durduğu belirtilmektedir (Ahmed, 2008; Hawkins vd., 2001). Bununla birlikte, seyirci öğrencilerin zorbalık olaylarına ilişkin tutumları, olaylar karşısında başarabileceklerine olan öz yeterlik inançları *bilişsel faktörler* (Darley ve Latané, 1968; Salmivalli ve Voeten, 2004), arkadaşlık ilişkisi, olaylarda yer alan seyirci sayısı, sorumluluğun yayılması ya da cinsiyet *sosyal faktörler* (Kingston, 2008; Levine ve Crowther, 2008; Parris vd., 2020; Pozzoli ve Gini, 2012) ve tehlike düzeyi, korku ya da empatik anlayış geliştirmeme *duygusal faktörler* (Coloroso, 2003; Harris ve Petrie, 2003; Padget ve Notar, 2013) olarak ele alınmakta ve bu faktörlerden dolayı mağdura yardım etmekten kaçındıkları anlaşılmaktadır. Müdahale etme konusunda kuşku duyan seyircilerin suçluyu pasif olarak gözlemlene hatta zorbalık olaylarına katılma olasılığının daha yüksek olduğu belirtilmektedir (Craig, Pepler ve Atlas, 2000; Salmivalli, 2010). Bütün bu çalışmalar seyircilerin sergilediği davranışların ya da seyircilerin müdahale becerisinin okulda zorbalığı önlemede oldukça kritik bir öneme sahip olduğunu akla getirmektedir.

Zorbalıkta Seyirci Müdahalesi

Okul temelli zorbalık önleme programlarının etkisine ilişkin yapılan bir meta analiz çalışmasında (Polanin, Espelage ve Pigott, 2012) zorbalığa seyirci öğrencilerin zorbalığı önleme konusunda %80 oranında etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma kapsamında yetişkin bireylerin zorbalık olayları karşısında müdahale etmelerinden daha çok akran gruplarının olaylar karşısındaki izledikleri tutum ve müdahaleler etkileyici bulunmaktadır. Benzer şekilde Sullivan, Clearly ve Sullivan'ın (2004), zorbalık olaylarında seyircilerin belirleyici bir role sahip olduklarını vurgulamaktadırlar. Onlara göre zorbalık olaylarında seyirciler zorba ve kurbanın rollerinden çok daha fazlasına sahiptirler. Bu anlamda değerlendirildiğinde seyircilerin zorbalığa müdahale etmesinin önemli olduğu söylenilebilir.

Yaklaşık elli yıla yakın bir zamandır sosyal psikoloji ile ilgili araştırmaların odağında acil durumlar karşısında ya da tehlikede olan bir kişiye tanık olduklarında neden yardım etmediklerini anlama çabası yer almaktadır (Jenkins ve Nickerson, 2017). Bu çabaların öncülerinden olan Latané ve Darley (1970) tarafından seyircilerin müdahale davranışlarını açıklamak için sıralı bir şekilde beş adımdan oluşan seyirci müdahale modeli geliştirilmiştir. Bu müdahale modelinde beş aşama yer almaktadır. Bunlar; (i) zorbalık olayını fark etmek, (ii) zorbalık olayını yardım gerektiren, hızlı ve acil bir durum olarak yorumlamak, (iii) zorbalık olayına müdahale etme sorumluluğunu üstlenmek, (iv) zorbalığa müdahale yollarını öğrenmek ve (v) zorbalık olayına uygun müdahale kararlarını uygulamak adımlarından oluşmaktadır.

Olayı fark etme aşaması, olayın bireyin zihninde bilinçli bir şekilde işlenmesini esas almaktadır. Olayı acil olarak yorumlama ise oldukça önemli olan bir adımdır. Seyircilerin yaşanan bir olay karşısında ilk adım olarak fark etmeleri ve ardından yardım etmek için acil ve önemli olarak yorumlayabilmeleri temeline dayanmaktadır (Latané ve Darley, 1970). Modelde yer alan bir diğer aşama ise yardım etme sorumluluğunu kabul etme, üçüncü aşama olan bu adımda seyirci rolünde yer alan bireylerin olaya ilişkin sorumluluk üstlenmeleri beklenmektedir (Jenkins ve Nickerson, 2017). Nasıl müdahale edileceğini ya da yardım sağlanacağını bilme aşamasında ise

sorumluluk üstlenen ve yardım etme girişiminde bulunacak bireyin müdahale etme yöntemleri ve bireyin bu karşılaşılan olaya nasıl müdahale edebileceği konusunda yeterli düzeyde bilgisinin olması istenilmektedir. Aynı zamanda olay karşısında bir bireyin gerçek davranışı tahmin etmesi ve “ne yapmalı?” sorusuna en gerçekçi cevabı verebilmesi beklenmektedir (Pozzoli ve Gini, 2012). Seyirci müdahale modelinin sonuncu aşamasında bireyin tepkisiz kalmayıp yardım için harekete geçmesi ve müdahale etmesi gerekmektedir (Jenkins ve Nickerson, 2017; Nickerson, Feeley ve Tsay-Vogel, 2016).

Latané ve Darley (1970) tarafından geliştirilen model ilk olarak Nickerson vd. (2014) tarafından zorbalık ve cinsel istismar durumlarında seyirci davranışlarını açıklamak için lise öğrencilerine uygulanmıştır. Aynı zamanda öğrencilerin seyirci müdahale modelinin adımlarıyla ilişkili hipotetik durumlara ne gibi tepkiler verdiklerini değerlendirmek için ölçek geliştirmişlerdir. Model cinsel istismar çıkarılarak sadece zorbalık olaylarında ortaokul öğrenci örnekleme uygulanmıştır (Jenkins ve Nickerson, 2017). Modelin geçerliliğine ilişkin kanıtlar bulmak amacıyla Jenkins ve Nickerson, (2019) ortaokul öğrenci örnekleminde empati, hak arama ve iş birliğinin zorbalığa müdahaleyi ne ölçüde yordadığını incelemişlerdir. Bu sınırlı sayıda bulunan araştırmalar zorbalığa seyirci müdahale modelinin (Nickerson vd., 2014) geçerliliğine ilişkin önemli ipuçları vermektedir.

Zorbalık ile ilgili yapılan çalışmaların önemli bir kısmı zorbalığın betimlenmesi ve zorbaca davranışların önlenmesine yönelik programlar ya da deneysel çalışmalar olup bu çalışmaların odağında zorba ve kurbanlar yer almaktadır (Cole vd., 2006; Trip vd., 2015). Buna ilave olarak zorbalıkla ilgili yapılan çalışmalar öğrencilerin katılımının olduğu çalışmalardan ebeveynlerin katılımına kadar uzanmaktadır (Midgett, Dumas ve Trull, 2017; Olweus, 1997). Zorbalığın betimlenmesi ya da önlenmesi ile ilgili yapılan bu çalışmalardaki kanıtlar çocuklara ve ergenlere yapılan müdahalelerin yanı sıra tüm okul yaklaşımının (Örn. Heinrichs, 2003) ve aile katılımının sağlanmasının (Örn. Lee ve Song, 2012) zorbalığın azaltılmasında etkili olduğunu göstermektedir. Yine de zorbalıkla ilgili yapılan çalışmalarda uygulanan programların sınırlı bir başarı elde ettiği

ifade edilmektedir (Richard, Schneider ve Mallet, 2012). Zorbalıkla ilgili çalışmalar zorbalığı önlemede ya da zorbalığın etkisini azaltmada önemli çalışmalar olmakla birlikte bu çalışmaların büyük bir kısmı zorbalığı önlemede en az zorba ve kurban kadar önemli olan seyircileri dışarda bırakmaktadır. Zorbalık olaylarında etkin katılmayan pasif rol alan sadece karşılaşılan bu olaylarda seyirci konumunda gözlemleyenler, zorbalık mağdurları tarafından zorbaya müdahale etmediği gerekçesi ile yardımcısı olduğu şeklinde algılanmakta ve bu durumda zorbalığın neden olduğu olumsuz etkileri arttırmaktadır (Gini vd., 2008; Parris vd., 2020). Bu nedenle zorbalıkla ilgili çalışmalarda seyircilere odaklanılmasının zorbalığın önlenmesinde önemli avantajlar sağlayacağı belirtilmektedir. Seyircilerin zorbalığa müdahale becerilerini geliştirmek öncelikli hedef olmakla birlikte seyircilerin müdahale becerisi kazanması aynı zamanda zorbaca davranışın sonlanmasına ve kurbanı korumaya yardım ederken aynı zamanda gelecekte potansiyel zorba ya da kurban olma olasılığını da azaltacağına inanılmaktadır.

Zorbalıkta seyirci müdahalesine ilişkin yapılan araştırmalar henüz sayıca çok sınırlı olmakla birlikte öğrencilerin müdahale becerilerini geliştirmenin zorbalığı önlemede etkisini azaltmada işe yaradığına yönelik hatırı sayılır araştırmalar mevcuttur. Örneğin; Garrity, Jens, Porter, Sager ve Short-Camilli (2004) çalışmaları kapsamında “Zorbalığa Dayanıklılık-CARES” adı verilen bir program uygulamışlardır. CARES programı yaratıcı problem çözme, yetişkinlerden yardım isteme, ilişki kur ve katıl, empati, ayağa kalk ve konuş aşamalarından oluşmaktadır. Uzun süreli olan ve öğretmen, idareci, veli ve öğrencileri kapsayan programın sonucunda zorbalık olaylarına müdahalenin arttığı görülmüştür. Levine ve Crowther (2008) ve Frey, Hirschtein ve Snell (2009) tarafından yapılan deneysel çalışmalarda özellikle kadınların daha fazla müdahalede buldukları sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma sonucunda programın uygulandığı deney grubunun müdahale becerilerinde artış olduğu gözlenmiştir. Ayrıca PATHS-Bütüncül-Sosyal Programlarla Pozitif Ergen Geliştirme Programı (Tsang, Hui ve Law, 2011), STAC (şovu çalma, tersine çevirme, eşlik etme, şefkat koçluğu) (Midgett, Doumas, Sears, Lundquist, ve Hausheer, 2015) gibi programlarda benzer şekilde seyircilerin müdahale becerisini geliştirmeye yönelik diğer bazı psiko-eğitim programları ve müdahalelerin

(Örn. Midgett ve Dumas, 2019; Midgett, Dumas ve Trull, 2017; Nickerson vd., 2014) öğrencilerin müdahale becerisini geliştirdiği kanıtlanmıştır.

Birçok alışma birlikte değerlendirildiğinde, zorbalık olayları karşısında sessiz ve seyirci kalan, müdahalede bulunmaktan kaçınan bireylerin, zorbalık olaylarında daha etkin rol alabilmesi, mağdura destek olabilmesi, zorbayı engellemesi ve en genel anlamıyla müdahale becerisi geliştirmesi oldukça önemli olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca öğrencilere zorbalığa müdahale becerisi kazandırmanın seyircilerin kurbanlar tarafından zorbayı ve zorbaca davranışları desteklediği algısını (Fredricka, Jenkins ve Rayc, 2020; Gini vd., 2008) ortadan kaldırmaya, zorbalık davranışlarının önüne geçmeye ve müdahale edilmediği takdirde kurbanların da bir zaman sonra zorba olabileceği riskini (Olweus, 1997) azaltmaya yardım edeceği düşünölmektedir. Ayrıca zorbalık olaylarına müdahale etmenin ve kurbanı savunmanın birçok riski azaltacağı (Sainio, Veenstra, Huitsing ve Salmivalli, 2011) böylece öğrencilerin zorbalık olayları karşısında nasıl müdahale edebilecekleri konusunda bilgi sahibi olmalarının önemli olduğu görölmektedir.

Mevcut alışma

Mevcut çalışmada seyirci müdahale programı ile zorbalık olaylarına seyirci olan ortaokul öğrencilerinin müdahale becerileri üzerindeki etkisi incelenmektedir. Zorbalık seyircileri ile yapılan alışmalar (Nansel vd., 2001) değerlendirildiğinde özellikle zorbalık olaylarının en yoğun olarak ortaokul dönemi olarak değerlendirilen 10-14 yaş aralığında olduğu görölmektedir. Bu alışma ile zorbalık olayları karşısında zorbalığa seyirci müdahalesine ilişkin mevcut anlayışı genişletmeye odaklanılmaktadır. Seyirci müdahalesi seyircilerin saldırganlığı durdurma ya da saldırganlığın etkilerini hafifletme davranışlarını teşvik etmeyi amaçlamaktadır (Fredricka, Jenkins ve Rayc, 2020; Nickerson vd., 2014). Araştırma bulguları zorbalığa müdahale becerisi kazandırarak erken ergenlik döneminin zorbaca davranışların etkisini azaltmada ve gelecekte karşılaşılabilecek olası riskleri engellemede kritik olduğunu açıkça göstermektedir. Zorbalığa müdahale ile ilgili yapılan araştırmalar uygulanan programların öğrencilerin zorbalığa müdahale becerisini geliştirmede etkili olduğunu göstermiştir (Örn. Garrity

vd., 2004; Midgett vd., 2017; Tsang vd., 2011). Her ne kadar bu araştırmalarda uygulanan programların zorbalığa seyirci müdahalesinde etkili olduğu kanıtlanmış olsa da henüz bu araştırmaların sayıca yetersiz olduğu da görülmektedir. Bununla birlikte öğrenciler karşılaştıkları zorbalık davranışlarına müdahale ettiklerinde bir taraftan akranlarına yönelik koruyucu bir rol üstlenirken diğer taraftan daha olumlu bir okul bağlamı oluşmasına yardımcı olabilirler.

Bu bağlamda mevcut çalışma ile ortaokul öğrencilerinin zorbalığa seyirci müdahale becerilerini geliştirmek hedeflenmiştir. Bir başka ifadeyle Zorbalığa Seyirci Müdahale Psiko-Eğitim Programı ile okullarda yaşanan zorbalık olayları karşısında sessiz ve tepkisiz kalan zorbalığa seyirci olan öğrencilerin müdahale becerisinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaca ulaşılıp ulaşılmadığını test etmek için deney ve kontrol gruplu yarı deneysel bir yöntem ile farklı zamanda ölçüm yapılarak aşağıdaki denenceler test edilmiştir.

Denence 1: Deney grubunun müdahale sonrası test puanları müdahale öncesi test puanlarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksektir.

Denence 2: Deney grubunun izleme testi-1 ve izleme testi-2 ile son test puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur.

Denence 3: Deney grubunun son test puanları kontrol grubunun son test puanlarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksektir.

Denence 4: Kontrol grubunun son test puanları ile öntest puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur.

Bu denenceleri test etmek amacıyla Zorbalığa Seyirci Müdahale Psiko-Eğitim Programı geliştirilmiştir. Program alan yazın incelenerek (Örn. Jenkins ve Nickerson, 2017; Latané ve Darley, 1970; Polanin, Espelage ve Pigott, 2012; Sullivan, Clearly ve Sullivan, 2004; Midgett ve Dumas, 2019; Midgett, Dumas ve Trull, 2017) hazırlanmıştır.

Programın hazırlanması sürecinde kuramsal temelinin oluşturulmasında Seyirci Müdahale Modeli kapsamında yer alan beş aşama ele alınmıştır. Aynı zamanda da programda ele alınan diğer konu başlıkları ise duygu farkındalığı, etkili iletişim kurma, empati becerisi kazanma şeklinde-dir.

Öğrencilerin gelişimsel özellikleri kapsamında asıl çalışma öncesinde üç haftalık bir pilot uygulama gerçekleştirilmiştir. Pilot uygulama ile oturum süresince yaşanılabilecek problemleri, eksiklikleri görebilmek, oturum süresi hakkında kesin bir zaman ayarlaması yapabilmek ve programda ya da etkinliklerde anlaşılmayan noktaların neler olduğunu belirleyebilmek amaçlanmıştır. Uygulama sonucunda üyelerin dönütleri ve uygulayıcının gözlemleri doğrultusunda gerekli görülen düzenlemeler yapılmış olup oturum süresi, etkinliklerin revize edilmesi gerekliliği anlaşılmış ve son olarak haftada 1 gün, 45 dakika olacak şekilde 11 oturum gözden geçirilmiştir. Hazırlanan program Psikolojik Danışma ve Rehberlik ile Eğitim Programları ve Öğretim Ana Bilim Dalından Toplam 6 öğretim üyesinden uzman görüşü istenilerek revize edilmiş ve uygulamaya geçilmiştir. Oturumlarda süreç řu şekilde ilerlemiştir:

I. Oturum: Haydi, Gel Tanışalım!

Birinci oturumda öncelikle grup süreci ve amaç görüşülmüştür. Grup üyelerinin birbirleriyle tanışmaları amaçlanmıştır. Grubun amacı ve program tanıtıldıktan sonra grup üyelerinin birbiriyle tanışmaları gerçekleştirilmiştir. Grup üyelerinin ve liderin tanışma sürecinden sonra kurallar görüşülmüş ve son olarak ortak bir grup ismi belirlenmiştir.

II. Oturum: Biz şimdi Ne Yapıyoruz, Yapacağız!

Zorbalık ve zorbalık rollerinden seyirci olmanın ne anlama geldiği hakkında bilgi verilmiştir. Programın tanıtımına ilişkin bilgiler paylaşılmış ve ardından programın ana teması olan zorbalık kavramı ile ilgili bilgi paylaşılmıştır. Zorbalık rolleri ve türlerine yönelik grup üyelerinin etkin katılımı ile birlikte üyelere gerekli bilgiler sunulmuştur. Zorbalık ile ilgili üyelerin görüşleri ve soruları alındıktan sonra zorbalık rolleri arasında yer alan seyirci rolü hakkında bilgi verilmiştir.

III. Oturum: Duyguları Tanıma Yolumuz!

Üçüncü oturumda üyelerin hem kendisinin ve hem de başkalarının duygularının farkına varabilmeleri amaçlanmıştır. Oturum kapsamında ilk olarak duygu kavramı, duygularının farkına varmaları ve ifade edebilmelerine yönelik paylaşımlarda bulunulmuştur. Zorbalık olayları karşısında zorbalık rollerinden zorba olduklarında neler hissedecekleri; kurban olduklarında neler hissedecekleri; seyirci rolünde olduklarında neler hissedecekleri ve bu olaylar karşısında neler yapabileceklerine ilişkin farkındalık kazandırmaya yönelik etkinlikler gerçekleştirilmiştir.

IV. Oturum: Sağlıklı İletişim Kurabilme I

Dördüncü oturumda iletişimin tanımı, sağlıklı bir iletişimin nasıl olması gerektiği ve iletişim engelleri konularında bilgiler sunulmuştur. Grup üyelerinin mevcut bilgileri doğrultusunda üyelerin etkin katılımı ile oturum amacına yönelik hazırlanmış etkinlikler aracılığıyla iletişim, sağlıklı iletişim ve iletişim engelleri konusunda farkındalık kazandırmak hedeflenmiştir. Özellikle üyelerin, zorbalık olayları karşısında karşılaşılabilecekleri iletişim engelleri başlıklar şeklinde sunularak farkındalık kazanmaları amaçlanmıştır.

V. Oturum: Sağlıklı İletişim Kurabilme II: Empati

Beşinci oturumda, dördüncü oturumda iletişim kavramına ilişkin bilgilendirme çalışmalarının ardından sağlıklı iletişimin güçlendirilmesinde empatinin önemini kavramaya yönelik çalışmalar düzenlenmiştir. Özellikle zorbalık olaylarında önemli ve belirleyici role sahip olduğu bilinen empati kavramı detaylı olarak incelenmiştir. Oturumda sağlıklı bir iletişim sürecinde empatinin rolü ve empatik davranışın sonuçlarına ilişkin farkındalık kazanmaları hedeflenmiştir.

VI. Oturum: Burada Neler Oluyor? (Olayı Fark Etme)

Altıncı oturumda zorbalığa seyirci müdahale modelinin ilk aşaması olan bir davranışın zorbaca bir davranış olduğunu fark etmeye yönelik farkındalık kazandırma çalışmaları yürütülmüştür. Fark etme alt boyutunda ilk olarak zorbalığın tanımı ve zorbalık ile

karıştırılan kavramlardan saldırganlık, şiddet ve zorbalık arasındaki farklılıklar görüşülmüştür. Bir zorbalık olayını fark ve ayırt edebilmeleri ile zorbalık olaylarına yönelik farklı örnekler verebilmeleri hedeflenmiştir.

VII. Oturum: Eyvah! Acil Bir Sorun (Olayı Acil Olarak Yorumlama)

Yedinci oturumda zorbalığa seyirci müdahale modelinin ikinci aşaması olan zorbaca davranış karşısında acil ve hızlı yorumlamalarına ilişkin davranış becerisi kazandırılmaya çalışılmıştır. Bir olayın acil ya da acil olmadığını yorumlayabilmeleri, zorbalık olaylarının acil olduğu durumlarda neler hissedebilecekleri ve düşünebileceklerine yönelik farkındalık kazandırmak hedeflenmiştir.

VIII. Oturum: Bir Őeyler Yapmam Gerekir! (Yardım Etme Sorumluluğunu Kabul Etme)

Sekizinci oturumda zorbalığa seyirci müdahale modelinin üçünü aşaması olan zorbalık olayında kurbanaya yardım etmek için sorumluluğu üstlenmelerine ilişkin davranış kazandırılmaya çalışılmıştır. Özellikle acil bir olay karşısında bireylerin yardım etme sorumluluğunu üstlenmeleri ile bu davranışın sonuçları ve önemi hakkında görüşülmüştür. Zorbalık olayları karşısında bireylerin sorumluluk üstlenmeleri durumunda neler ile karşılaşılabileceği ya da tam aksine sorumluluk alınmadığında neler yaşanabileceğine yönelik etkinlikler paylaşılmıştır.

IX. Oturum: Yeterli Bilgiye Sahibim! (Nasıl Müdahale Edileceğine Karar Verme)

Dokuzuncu oturumda zorbalığa seyirci müdahale modelinin dördüncü aşaması olan zorbalık olayında bu davranışı sonlandırmak için uygun müdahale yöntemine karar vermeleri hedeflenmiştir. Oturum kapsamında ilk olarak karar vermenin önemine ilişkin farkındalık kazandırmaya ve bunun sonucunda zorbalık olayları karşısında hızlı bir şekilde sorumluluk üstlenerek karar verebilme becerisi kazandırmaya ilişkin çalışmalar yürütülmüştür.

X. Oturum: Őimdi Müdahale Zamanı! (Müdahale Kararlarını Uygulamak)

Onuncu oturumda zorbalığa seyirci müdahale modelinin beşinci ve son aşaması olan zorbalık olayları karşısında verdiği karar doğrultusunda gerekli müdahale yöntemi ile

kararını uygulamak ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Özellikle bu oturumda müdahale kararını uygulama ile cesaret arasındaki ilişkiye odaklanılmıştır. Zorbaca bir davranış karşısında bir önceki oturum kazanımları arasında yer alan uygun müdahale yöntemini bu aşamada uygulamaya geçirebilmesi hedeflenmiş ve bu amaca yönelik etkinlikler düzenlenmiştir.

XI. Oturum: İşte bitti!

Son oturum olması nedeniyle programa ilişkin, üyelerden genel değerlendirme yapmaları istenmiştir. Programın nihai amacı müdahale becerisi geliştirmeye yönelik kazanımları hakkında paylaşımda bulunulmuştur. Grubun son çalışmasında hem üyelerin duygularını paylaşması hem de veda edebilmelerine ilişkin sonlandırma etkinliği düzenlenmiştir.

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Zorbalığa seyirci olan öğrencilerin psiko-eğitim programı aracılığıyla zorbalık olaylarına müdahale becerilerinin geliştirilmesinin amaçlandığı bu çalışma deney ve kontrol grubundan oluşmakta olup öntest, sontest, izleme testi-1 ve izleme testi-2 ölçümlü (2x3) yarı deneysel bir modeldir (Büyüköztürk, 2010).

Araştırmada bağımlı değişken Zorbalıkta Seyirci Müdahale Ölçeği (ZSMÖ; Kurt Demirbaş ve Öztemel, 2019) ölçümleri; bağımsız değişken ise psiko-eğitim programıdır. Bu modele ilişkin araştırma deseni Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Uygulanacak Psiko-Eğitim Programına İlişkin Araştırma Deseni

Grup	Öntest	İşlem	Sontest	İzleme-1	İzleme-2
Deney	Ö1	Program	Ö3	Ö5	Ö7
Kontrol	Ö2	-	Ö4	Ö6	Ö8

Çalışma Grubu

Araştırma kapsamında psiko-eğitim programına katılacak grup üyelerini belirlemek amacıyla ZSMÖ (Kurt Demirbaş ve Öztemel, 2019) ve Katılımcı Rolü Ölçeği (KRÖ; Ergül, 2009) Ankara ili Sincan ilçesinde 6. Sınıfa devam eden 214 (110 kız, 96 erkek, 8 cinsiyet belirtilmemiş) öğrenciye uygulanmıştır. Ölçeklerden elde edilen sonuçlar doğrultusunda deney ve kontrol gruplarını oluşturmada aşağıdaki ölçütler dikkate alınmıştır. Bu ölçütler;

1. KRÖ'den (Ergül, 2009) zorbalığa seyircilerin belirlenmesinde akran bildiriminde ortalamadan daha yüksek bir puan almış olmak.
2. ZSMÖ'nün toplam puanına göre ortalamanın altında bir puana sahip olmak.
3. Belirtilen iki ölçütün sonunda belirlenen öğrencilerden programa katılmaya istekli ve velilerinin izninin olması yer almaktadır.

Bu ölçütler dikkate alınarak 214 öğrenciden ölçütleri karşılayan 35 öğrenci ile ön görüşme yapılmıştır. Ön görüşme ve veli izin sürecinin ardından deney grubuna 15 öğrenci (7 kız ve 8 erkek öğrenci), kontrol grubuna 15 öğrenci (6 kız ve 9 erkek öğrenci) seçkisiz atama yöntemiyle atanmıştır. Uygulama sürecinde gruptan ayrılma isteği, okul değişikliği gibi sebepler ile 6 öğrenci gruptan ayrılmıştır. Grupların son şekli ve çalışmanın analiz süreci deney (6 kız ve 6 erkek) ve kontrol grupları (6 kız ve 6 erkek) için 12'şer öğrenci olacak şekilde revize edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmacı tarafından deney ve kontrol gruplarının betimsel özelliklerinin (cinsiyet) ve programa katılmaya ilişkin istekli olup olmadıklarını anlamaya yönelik bir maddenin yer aldığı form hazırlanmıştır.

Zorbalıkta Seyirci Müdahale Ölçeği (ZSMÖ). Jenkins ve Nickerson (2019) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçe uyarlama çalışması Kurt Demirbaş ve Öztemel (2019) tarafından yapılmıştır. Mevcut ölçek zorbalığa seyirci müdahale düzeylerini belirlemek amacıyla beş alt ölçek ve 16 maddeden oluşmaktadır. Model kapsamında fark etmek,

acil yardım şeklinde yorumlamak, sorumluluk üstlenmek, müdahale şekline karar vermek ve son olarak müdahale kararını uygulamak yer almaktadır. Ölçekten en düşük 16 puan, en yüksek ise 80 puan alınabilmektedir. Ölçekten yüksek puan alınması seyirci müdahalesinde yüksek katılım gösterdiği anlamına gelmektedir. Zorbalık modelinde seyirci müdahalesi için model uyum indeksleri, beklenen beş faktörlü yapının uygun olduğunu göstermiştir: $\chi^2=73.56$, $p<.001$, göreceli $\chi^2/sd=1.846$, CFI=.969, RMSEA=.053. Cronbach alfa katsayıları sırasıyla Acil, Yorum, Kabul Et, Müdahale Yollarını Bilme ve Müdahale Kararlarını Uygulama alt ölçekleri için .87, .77, .82, .85 ve .84'dür ve yakınsak geçerlilik için kanıt oluşturulmuştur (Jenkins ve Nickerson, 2019).

Türkçe uyarlama çalışması Kurt Demirbaş ve Öztemel (2019) tarafından “Zorbalıkta Seyirci Müdahale Ölçeği” şeklinde yapılmıştır. Ölçek aynı şekilde 5 alt boyut ve 16 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte yapılan analizlerde hem birinci düzey hem de ikinci düzey model uyum indeksleri beklenen beş faktörlü yapının uygun olduğunu göstermiştir: Birinci düzey için $\chi^2/sd =1.927$, RMSEA=. 051, CFI=.957, GFI =.943, TLI=.945; İkinci düzey için $\chi^2/sd=2.230$, RMSEA=.058, CFI=.939, GFI=.931, TLI=.927 olduğu görülmektedir. Ölçeğin güvenilirlik analizleri sonucunda; tümüne ilişkin cronbach alfa katsayısı $\alpha = .88$; fark etme alt ölçeği için $\alpha = .60$; yorumlama alt ölçeği için $\alpha = .78$; kabul etme alt ölçeği için $\alpha = .67$; bilme/karar verme alt ölçeği için $\alpha = .75$ ve müdahale etme alt ölçeği için $\alpha = .78$ olarak bulunmuştur.

Katılımcı Rolü Ölçeği (KRÖ): Salmivalli vd. (1996) tarafından geliştirilen ölçek Salmivalli ve Voeten (2004) tarafından çocukların ve ergenlerin zorbalık durumlarında nasıl davrandıklarını ölçmek amacıyla revize edilmiştir. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlanması Ergül (2009) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçek orjinalinde 15 madde ve beş alt boyuttan (zorba, yardımcı, destekleyici, savunucu ve seyirci) oluşmakta olup Türkçe uyarlanma sürecinde madde sayısı 16 olarak güncellenmiştir. Ölçekte hem akran değerlendirmesi hem de bireyin kendine ilişkin değerlendirmesi yer almakta olup bireysel ve grup şeklinde uygulanabilmektedir. Çalışma grubunun belirlenmesinde KRÖ'nde hem kendi değerlendirmesi hem de akranlarının değerlendirmesi sonucunda

seyirci müdahalesi düşük puana sahip öğrenciler belirlenmiştir. KRÖ'nün hem geçerlik hem de güvenilirlik çalışmaları tamamlanmıştır. Açımlayıcı faktör analizinde (AFA) faktör yükü .42 temel alınmış ve özdeğeri 1'in üzerinde olan ve toplam varyansın %86'sını açıklayan dört faktör bulunmuştur.

Etik Kurallara Uygunluk

Bu çalışmanın tüm aşamalarında, bilimsel araştırma ve yayın etiğii kapsamında etik ilke ve sorumluluklara uygun bir şekilde davranılmıştır. Çalışma kapsamında Milli Eğitim Bakanlığı'ndan 19.02.2019 tarih ve E3639059 sayı ile ve Gazi Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 12.03.2019 tarih, 302.08.01 sayı ve 2019-015 kod ile araştırma izni alınmıştır. Araştırma için etik kurul belgesi Ek 1'de sunulmuştur.

İç Geçerlik

Yarı deneysel çalışmalarda dikkate alınması gereken önemli noktalardan biri de iç geçerliktir. İç geçerlik, bir deney ortamında bağımlı değişken üzerinde oluşan değişikliklerin, bağımsız değişken ya da değişkenlerle ilişkili olup olmadığını ortaya çıkarmaya çalışmaktadır (Christensen, Johnson & Turner, 2015). Bu kapsamda araştırmada iç geçerliğı sağlamak için deney ve kontrol gruplarının oluşturulması yansız atama yöntemi ile gerçekleştirilmiş olup denek seçimine özen gösterilmiştir. Aynı zamanda denek kaybı ile karşılaşılabilceğı düşünülerek deney ve kontrol gruplarının geniş tutulmasına özen gösterilmiştir. İç geçerliğı etkileyen önemli faktörlerden birisi de regresyon etkisidir. Bu etkiyi en aza indirebilmek için daha öncede belirtildiğı gibi deneklerin yansız atanması sağlanmıştır. Bununla birlikte pilot uygulama yapılması ve uzman görüşlerinin alınması iç geçerliğinin sağlanmasında etkili olduğı düşünülmektedir.

Verilerin Analizi

Çalışma süresince hem deney hem de kontrol gruba öntest, sontest ve son testten beş hafta sonra izleme testi-1 ve altı ay sonra ise izleme testi 2 uygulanmıştır.

Öncelikle dağılımın normallik değeri kapsamında aritmetik ortalama, standart sapma, çarpıklık ve basıklık katsayıları ile Shapiro-Wilk değeri incelenmiştir. Bulgular Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 1. Deney ve Kontrol Gruplarının ZSMÖ Öntest, Sontest, İzleme Testi-1 ve İzleme Testi-2 Ölçümlerine İlişkin ortalama, standart sapma, çarpıklık ve basıklık değerleri

Gruplar	ZSMÖ	n	\bar{X}	Ss	Çarpıklık	Basıklık
Kontrol	Öntest	12	49.75	8.49	-1.318	.785
	Sontest	12	51.33	10.77	-1.354	1.088
	İzleme-1	12	53.50	7.46	-.597	.460
	İzleme-2	12	54.36	5.03	-.753	.132
Deney	Öntest	12	45.25	10.69	-.846	.572
	Sontest	12	68.67	9.74	-1.712	2.187
	İzleme-1	12	67.75	10.77	-1.632	1.854
	İzleme-2	12	62.67	12.53	-1.001	.001

Tablo 2' den anlaşıldığı üzere deney ve kontrol gruplarının farklı ölçümlerinde çarpıklık ve basıklık katsayılarının -1 ile +1 değerlerinin dışında kalıp beklenen değerlerden yüksek olduğu ve dolayısıyla normal dağılmadığı anlaşılmaktadır (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2018). Bu analize ek olarak Shapiro-Wilk normallik testi sonuçları değerlendirildiğinde kontrol grubu izleme testi-1 ($p=.855$) ile deney grubu öntest ($p=.489$) sonuçları normal dağılmakta olup diğer ölçümler normal ($p<.05$) dağılmamaktadır. Bu nedenle hem çarpıklık, basıklık değerleri hem de Shapiro-Wilk testi sonuçları birlikte değerlendirildiğinde verilerin normal dağılmadığı anlaşılmıştır.

Programın uygulanmasından önce her iki gruba ZSM ölçeği uygulanmış ve ölçekten alınan puanlara göre gruplar arasındaki fark değerlendirilmiştir. Bu amaçla uygulanan Mann Whitney U-testi ile deney ve kontrol grubunda yer alan öğrencilerin ZSMÖ öntest puanları arasında anlamlı bir fark bulunmadığı anlaşılmaktadır ($U=52.50, p>.05$).

BULGULAR

Denence 1

“Deney grubunun müdahale sonrası test puanları müdahale öncesi test puanlarından anlamlı düzeyde yüksektir.” Birinci denence kapsamında deney grubunda yer alan öğrencilere uygulanan ZSM ölçeği öntest ve sontest puanlarına ilişkin Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi bulguları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Deney Grubunun ZSMÖ Öntest ve Sontest Puanlarına İlişkin Sonuçları

	Öntest- Sontest	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
ZSMÖ	Negatif	0	.00	.00	3.06	.002*
	Pozitif	12	6.50	78		
	Eşit	0				

* p < 0.05

Bulgulara göre Tablo 3 incelendiğinde deney grubunda yer alan öğrencilerin ZSMÖ sontest ve öntest puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark ($z= 3.06$, $p< .05$; $r= 0.88$) olduğu anlaşılmaktadır. Sonuçlar göstermektedir ki uygulanan program aracılığıyla deney grubunda yer alan öğrencilerin müdahale düzeylerinin arttığı ve bu yönde beceri geliştirdikleri söylenilebilir.

Denence 2

“Deney grubunun izleme testi-1 ve izleme testi-2 ile son test puanları arasında anlamlı bir farklılık yoktur.” Denence 2 kapsamında programın uygulandığı çalışma grubunda yer alan öğrencilere son testten 5 hafta sonra (izleme testi-1) ve 6 ay sonra (izleme testi-2) iki ayrı değerlendirme yapılmış ve bulgular Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Deney Grubunun ZSMÖ Sontest /İzleme Test-1 ve İzleme Test-2 Puanlarına İlişkin Sonuçları

	İzleme test-1- Sontest	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
ZSMÖ	Negatif	6	6.33	38.00	1.079	.281
	Pozitif	4	4.25	17.00		
	Eşit	2				
	İzleme test-2- Sontest					
ZSMÖ	Negatif	7	6.29	44.00	1.684	.092
	Pozitif	3	3.67	11.00		
	Eşit	2				

Tablo 4’te verilen bulgular değerlendirildiğinde, deney grubunun ZSMÖ’den aldıkları izleme testi-1/sontest puanları ($z=1.079$; $p>0.05$; $r=0.31$) ve 6 ay sonra yapılan izleme testi-2/son test puanları değerlendirildiğinde ($z=1.684$; $p>0.05$; $r= 0.48$) aralarında anlamlı bir fark olmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Mevcut bulgu denencenin

desteklenmesine katkı sağlamakta olup programın etkisinin zamana bağlı olarak kalıcılığını koruduğu şeklinde yorumlanabilir.

Denence 3

“Deney grubunun son test puanları kontrol grubunun son test puanlarından anlamlı düzeyde yüksektir.” Denence 3’ün değerlendirilmesinde çalışma grubunu oluşturan hem deney hem de kontrol grubundaki öğrencilerin ZSMÖ’den aldıkları sontest puanları değerlendirilmiş ve sonuçlar Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Deney ve Kontrol Grubu Sontest U-Testi Sonucu

	Grup	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
ZSMÖ	Deney	12	17.08	205	17	.001*
	Kontrol	12	7.92	95		

*p<.05

Tablo 5 incelediğinde her iki çalışma grubunun ZSMÖ son test puanları değerlendirildiğinde, deney grubundaki öğrencilerin uygulanan psiko-eğitim programının etkisiyle son test puanları, herhangi bir program uygulanmayan kontrol grubundaki öğrencilerin son test puanları ile anlamlı (U=17, p<.05) bir fark olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda da programın uygulandığı deney grubundaki öğrencilerin zorbalığa seyirci müdahale düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir.

Denence 4

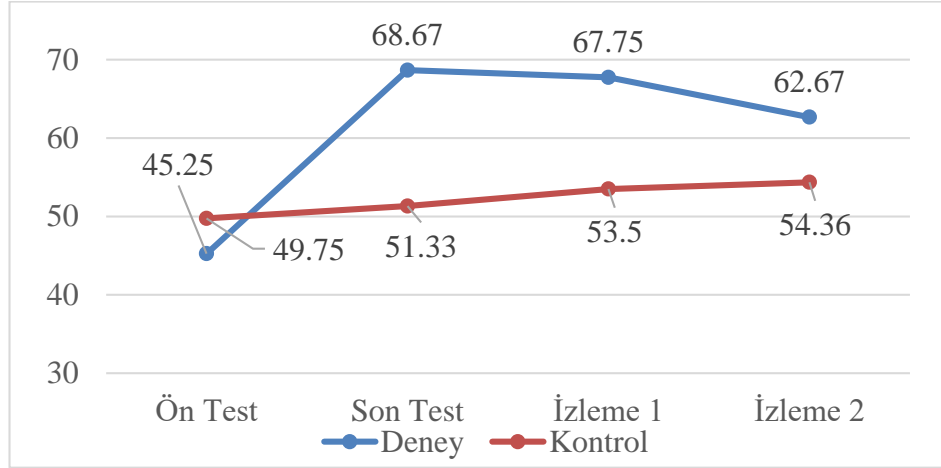
“Kontrol grubunun sontest puanları ile öntest puanları arasında anlamlı bir farklılık yoktur.” Çalışmanın son denencesi ile program uygulanmayan öğrencilerin ZSMÖ öntest ve sontest puanları değerlendirilmiş ve sonuçlar Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Kontrol Grubunun ZSMÖ Öntest ve Sontest Puanlarına Sonuçları

	Öntest-Sontest	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
ZSMÖ	Negatif	4	5.50	22	1.35	.176
	Pozitif	8	7.00	56		
	Eşit	0				

Tablo 6 değerlendirildiğinde, programın uygulanmadığı kontrol grubu öğrencilerinin ZSMÖ öntest ve sontest puanları arasında anlamlı bir fark ($z=1.35$, $p=.176$; $p>.05$) bulunamamıştır.

Çalışma kapsamında yer alan hem deney hem de kontrol grubunun ZSMÖ öntest, sontest, izleme testi-1 ve izleme testi-2 puan ortalamaları Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1. Deney ve Kontrol Gruplarının ZSMÖ ortalamaları

Şekil 1’de zorbalığa seyirci müdahale psiko-eğitim programı deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin öntest, sontest, izleme testi-1 ve izleme testi-2 puanları ortalaması yer almaktadır. Program öncesi zorbalığa seyirci müdahale ölçeği ortalama puanı $X_{ort}=45.25$ ($ss=10.69$) iken, bu değer program sonrasında $X_{ort}=68.67$ ($ss=9.75$) olmuştur. Deneysel işlemin kalıcılığını test etmek için beş hafta sonra yapılan izleme ölçümünde ise ortalama puanın $X_{ort}=67.75$ ($ss=10.77$) ve altı ay sonra yapılan ikinci izleme ölçümünde ise $X_{ort}=62.67$ ($ss=12.53$) olduğu görülmektedir. Kontrol grubundaki öğrencilerin öntest, sontest, izleme testi-1 ve izleme testi-2 puan ortalamaları sırasıyla $X_{ort}=49.75$, ($ss=8.50$), $X_{ort}=51.33$ ($ss=10.77$), $X_{ort}=53.50$ ($ss=7.47$) ve $X_{ort}=54.36$ ($ss=5.03$) olarak bulunmuştur. Bu bulgular ışığında zorbalığa seyirci müdahale psiko-eğitim programına katılan deney grubundaki öğrencilerin zorbalığa müdahale etme

puanlarında kontrol grubundaki öğrencilere göre göreceli olarak bir artış gözlemlendiği söylenebilir.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Mevcut araştırma ile zorbalığa seyirci olan öğrencilerin müdahale becerilerinin psiko-eğitim programı aracılığıyla geliştirilmesi amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında ele alınan birinci denenceden elde edilen sonuçlar, zorbalığa seyirci müdahale programının deney grubundaki öğrencilerin zorbalık olayları karşısında müdahale becerisini geliştirmede etkili olduğunu göstermektedir. Gerek yurt içinde gerekse yurt dışında zorbalık ile ilgili yapılan araştırmalarda çoğunlukla zorba ve kurban rollerine odaklanıldığı görülmektedir. Bu araştırmalar betimsel araştırmalardan deneysel araştırmalara kadar uzanmaktadır. Buna karşılık seyirci rolüne odaklanan araştırmalar daha sınırlı düzeydedir. Bununla birlikte yurt içi alanyazında yeterince olmasa da son yıllarda artan sayıda özellikle yurt dışındaki çalışmalarda zorbalığa seyircilere ve seyircilerin müdahale becerisini geliştirmeye yönelik programlara yer verildiği ve bu programların etkililiğinin incelendiği görülmektedir. Levine, Cassidy, Razier ve Icher (2002) zorbalığa seyirciler ile ilgili müdahale etme davranışına odaklandıkları çalışmalarında bireylerin daha fazla yakın ilişki kurduğu insanların zorbalığa maruz kalmaları durumunda daha az seyirci davranışı sergilediklerini göstermiştir. Lihnou ve Antonopoulou (2016) da çalışmalarında birbirine yakın sonuçlar elde edilecek şekilde özellikle bir zorbalık olayı ile birey karşı karşıya kaldığında zorbalığa uğrayan bireylere yönelik empatik yaklaşım sergilemeleri yakın ilişkiler ile açıklanmaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra seyircilerin kendilerini müdahale etme konusunda özyeterlik algılarının önemi üzerine durulduğu görülmektedir.

Zorbalığa seyirciler ile yapılan önemli çalışmalardan bir diğeri ise Midgett vd.'nin (2015) geliştirmiş olduğu STAC programıdır. Bu program ile ortaokul öğrencilerine müdahale becerisi kazandırmak hedef alınmıştır. Midgett vd.'nin (2017) bir başka çalışmasında da STAC programını destekler nitelikte zorbalığa seyirci müdahale becerisi geliştirme programı kapsamında ortaokul 6. sınıf öğrencilerinin hem müdahale

düzey ve becerilerinde hem de benlik saygılarında önemli değişimler gözlenmiş, bu değişimlerin kalıcılığı da yapılan çalışmalar ile desteklenmiştir. Özellikle programlar aracılığı ile müdahale becerisi kazandırılmaya çalışılan bir diğer program ise Garrity vd. (2004) tarafından hazırlanan Zorbalığa Dayanıklılık-CARES programıdır. Mevcut programda da ergenlere yönelik hazırlanan programlarda olduğu gibi benzer özellikler ve içeriklere odaklanıldığı ve zorbalığa seyirci öğrencilere müdahale becerisi kazandırma hedefini taşıdığı anlaşılmaktadır.

Araştırma kapsamında ele alınan ikinci denence ile zorbalığa seyirci öğrencilere yönelik müdahale becerisi geliştirmeye yönelik hazırlanan programın ardından gerçekleştirilen izleme ölçümleri sonucunda, müdahale programının uygulandığı grubun izleme testi-1 ve izleme testi-2 puanları arasında istatistiksel olarak farklılığa rastlanmamıştır. Bu bulgu izleme ölçümleri kapsamında değerlendirildiğinde programın uygulandığı öğrencilerde program kapsamında kazanılması hedeflenen kazanımların ve amaçların etkisinin devam ettiği anlaşılmaktadır.

İzleme çalışmaları kapsamında etkisinin devam ettiği görülen diğer çalışmalarda da (Midgett ve Dumas, 2019; Johnston, Midgett, Dumas ve Moody, 2018) benzer şekilde STAC programının etkisi bir ay sonra yeniden değerlendirildiğinde devam ettiği sonuçlarına ulaşılmıştır. Sadece zorbalığa seyircilerde değil aynı zamanda zorbalık ile ilgili yapılan çalışmaların (Kleinsasser, Jouriles, McDonald ve Rosenfield, 2015; Frey vd., 2009) izleme ölçümleri de değerlendirildiğinde özellikle zorbalığa seyirciler konusuna vurgu yapıldığı görülmektedir. Özellikle zorbalığa seyircilere müdahale becerisi kazandırılmasının zorbalığı önleme ve sonlandırılması sürecinde de oldukça önemli olduğu vurgulanmakla birlikte izleme çalışmaları ile etkisinin çok daha uzun süre etkili olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Mevcut çalışmada da görüldüğü üzere beş haftanın ve altı ayın sonunda programa katılan öğrencilerden alınan dönütler sonucunda programın etkisinin devam ettiğini göstermektedir.

Araştırmanın üçüncü denencesi ile programa katılan ve katılmayan öğrencilerin değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Bulgular değerlendirildiğinde özellikle psiko-eğitim programına katılan öğrencilerin zorbalığa seyirci müdahale düzeylerinde artış olduğu

gözlenmiştir. Zorbalığa seyirciler ile ilgili yapılan çalışmalardan programın uygulandığı ve uygulanmadığı grubun karşılaştırılmasını hedef alan Frey vd.'in (2009) çalışmasında ilkökulda öğrenim gören öğrencilere yönelik hazırlanan Saygı Geliştirme programı ile programın uygulandığı grubun seyirci müdahale düzeylerinde ve becerilerinde belirgin düzeyde artış olduğu gözlenmiştir. Mevcut çalışmada da programın uygulandığı grubun müdahale düzeylerinde de benzer artışın olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Araştırmanın son denencesinde kontrol grubundaki bireylerin hem öntest hem de sontest puanları değerlendirildiğinde bir farka rastlanmamıştır. Kontrol grubunun öntest ve sontest puanları arasında anlamlı düzeyde fark olmamasının nedeni ise zorbalığa seyirci müdahale becerisi geliştirmeye yönelik herhangi bir program uygulanmaması gösterilebilir. Benzer şekilde Midgett ve Doumas'ın (2019) STAC programı değerlendirildiğinde programın uygulanmadığı grubun öntest ve sontest puanları arasında farka rastlanmamıştır. Kleinsasser vd.'nin (2015) zorbalık türlerinden cinsel zorbalık ile başa çıkabilme temelli hazırladıkları programın değerlendirilmesi sonucunda benzer şekilde programın uygulanmadığı grupta yapılan değerlendirmeler sonucunda bir farka rastlanmamıştır. Mevcut çalışmada da olduğu gibi kontrol grubunda yer alan bireylere herhangi bir müdahalede bulunulmamasından kaynaklı olarak puanlar arasında bir farklılık görülmemiştir.

Sınırlılıklar ve Öneriler

Bu çalışmanın güçlü yönleri olmakla birlikte bazı sınırlılıkları da söz konusudur. Zorbalığa seyirci bireylere yönelik geliştirilen psiko-eğitim programı ile zorbalığa müdahale becerisi kazandırılmaya çalışılmıştır. Ancak bununla birlikte öğrencilere sadece zorbalığa seyirci müdahale becerisi kazandırmakla kalmayıp aynı zamanda öğrencilerin zorbalık olaylarını azaltmada ve önlemede rol alabilecekleri de düşünülmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde bu beceriyi kazanan öğrencilerin zorbalık olaylarını azaltma ya da önlemeye ilişkin herhangi bir ölçümü yapılmamıştır. Bu durum araştırmanın bir sınırlılığı olarak değerlendirilebilir. Gelecek araştırmalar bu sınırlılığı göz önüne alarak tasarlanabilir.

Çalışmanın bir diğeri sınırlılığı ise iç geçerliliği tehdit eden ön test etkisidir (Karasar, 2012). Bununla ilgili gerekli önlemler alınmış olsa da bu bir sınırlılık olarak düşünülebilir. Araştırmada aynı ölçek formları deney ve kontrol gruplarına belirli zaman aralıklarında (öntest, sontest, izleme test-1, izleme test-2) uygulanmıştır. Dolayısıyla deneklerin teste aşına olması gibi bir durum ortaya çıkabilir (Büyüköztürk, 2016). Her ne kadar teste aşına gibi bir sınırlılık olmakla birlikte ölçümler arasındaki zamanı uzatarak bu sınırlılığın etkisi azaltılmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte bu etkiyi azaltmanın bir diğeri yolu olarak sonraki araştırmalarda verilerin normal dağılması durumunda kovaryans analizi yapılarak etkinin kontrol altına alınması sağlanabilir.

Çalışmanın sınırlılıkları ve sonuçları dikkate alınarak bazı önerilerde de bulunulmuştur. Araştırma ortaokul 6. sınıf öğrencilerine yönelik hazırlanmış, 11 oturum ile sınırlandırılmış, kapsamı ve oturumların süreleri öğrencilerin gelişimsel özellikleri dikkate alınarak hazırlanmış kısa süreli bir psiko-eğitim programıdır. Gelecek araştırmalarda farklı örneklem grupları ve kademeler seçilerek öğrencilerin zorbalığa seyirci müdahale becerisi incelenebilir.

Bu çalışmada 6. sınıf öğrencilerinin zorbalığa seyirci müdahale becerilerini geliştirmek amaçlanmıştır. Bu amaç göz önüne alındığında hazırlanan bu programın daha uzun süreli etkililiğini sağlamak adına gelecek araştırmalarda tüm okul yaklaşımı benimsenerek eğitim-öğretim sürecinde yer alan paydaşların katılımının sağlanması yararlı olabilir.

Zorbalığa seyirci kalan öğrencilere yönelik hazırlanmış olan bu programda seyirci müdahale modelinin temelini oluşturan beş aşamanın dışında empati, sağlıklı iletişim kurabilme, duyguların ifade edilmesi gibi kavramlara da yer verilerek oturumlarda etkinlikler aracılığı ile kazandırılmaya çalışılmıştır. Ancak bu kavramların sayısının artırılarak programın etkililiğinin artırılmasında etkili olacağı düşünülmektedir.

Çalışma kapsamında cinsiyet değişkeninin etkisi incelenmemiştir. Cinsiyet değişkeninin dikkate alındığı çalışmalar incelendiğinde cinsiyet farklılıklarının programlar da yer alması gerektiği vurgusu yapılmaktadır. Bu nedenle bundan sonra yapılacak

çalışmalarda cinsiyet farklılıkları dikkate alınabilir, etkinlikler ve eğitim bu doğrultuda şekillendirilebilir.

Zorbalığa seyirci olan öğrencilere müdahale becerisi kazandırma programının bulguları dikkate alındığında müdahale becerilerini arttırdığı görülmektedir. Bundan sonra Türkiye’de yaygın olan zorbalığı önlemede mevcut programdan elde edilen bulguların kullanılması tüm zorbalık rollerinin değerlendirilmesi ve birlikte ele alınması açısından önem oluşturacaktır.

İzleme ölçümleri son testten 5 hafta ve 6 ay sonra olmak üzere iki ayrı zamanda uygulanmıştır. Daha sonraki araştırmalarda programın etkisinin ve devamlılığının incelenmesi amacıyla programın sonlandırılmasının ardından farklı zaman aralıklarında (Örn. 1 yıl, 3 yıl) izleme çalışmaları güncellenebilir.

Son olarak mevcut araştırmada seyirci öğrencilerin belirlenmesinde Katılımcı Rolü Ölçeği akran bildirim puanları dikkate alınmıştır. Bu çalışmanın ardından geliştirilecek ya da revize edilecek çalışmalarda sadece akran bildiriminin değil aynı zamanda öğrencinin kendisini nasıl değerlendirdiğinin de dikkate alınması önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- Ahmed, E. (2008). 'Stop it, that's enough': Bystander intervention and its relationship to school connectedness and shame management. *Vulnerable Children and Youth Studies*, 3(3), 203-213. <https://doi.org/10.1080/17450120802002548>
- Bellmore, A., Ma, T., You, J., & Hughes, M. (2012). A two-method investigation of early adolescents' responses upon witnessing peer victimization in school. *Journal of Adolescence*, 35, 1265-1276. doi: 10.1016/j.adolescence.2012.04.012.
- Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı istatistik, araştırma deseni spss uygulamaları ve yorum*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş. (2016). *DeneySEL desenler: öntest-sontest kontrol grubu desen ve veri analizi*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Brown, N. W. (2018). *Psikolojik danışmanlar için psiko-eğitsel gruplar hazırlama ve uygulama rehberi*. (Çev. Yorğun, V.). Anı yayıncılık. 2. Baskı.
- Christensen, L. B., Johnson, R. B., & Turner, L. A. (2015). *Araştırma yöntemleri desen ve analiz* (Çev. Ed. Ahmet Aypay). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Coloroso, B. (2003). *The bully, the bullied and the bystander*. New York: Harper Resource.
- Craig, W. M., Pepler, D., & Atlas, R. (2000). Observations of bullying in the playground and in the classroom. *School Psychology International*, 21(1), 22-36. <https://doi.org/10.1177/0143034300211002>
- Creswell, J. W. (2012). *Educational Research: Planning, Conducting and Evaluating Quantitative and Qualitative Research* (4. bs.). Boston, MA: Pearson.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2018). Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları. Pegem Atıf İndeksi, 001-414.
- Darley, M. J., & Latané, B. (1968). Bystander intervention in emergencies: Diffusion of responsibility. *Journal of Personality and Social Psychology*, 8 (4), 377-383.
- Endresen, I. M., & Olweus, D. (2001). Self-reported empathy in Norwegian adolescents: Sex differences, age trends and relationship to bullying. In: Bohart A. C., Arthur C., & Stipek D. J. (Eds.) *Constructive and destructive behavior: Implications for family, school, and society*, (147-165). Washington, DC: American Psychological Association.
- Ergül, A. (2009). *Bir grup süreci olarak akran zorbalığı: Katılımcı rolü gruplarında tepkisel amaçlı saldırganlık ve toplumsal konum*. (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Ergül-Topçu, A. (2018). Okullarda akran zorbalığının yaygınlığı ve doğası üzerine bir derleme. *Kriz Dergisi*, 26(2), 34-43. Doi: 10.1501/Kriz_0000000362
- Espelage, D. L., Green, H., & Polanin, J. (2012). Willingness to intervene in bullying episodes among middle school students: Individual and peer-group influences. *The Journal of Early Adolescence*, 32(6), 776–801. <http://dx.doi.org/10.1177/0272431611423017>
- Fluke, S. M. (2016). *Standing up or standing by: Examining the bystander effect in school bullying* (Order No. 10139916). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global). Retrieved from <https://search.proquest.com/docview/1821965291?accountid=11054>
- Fredricka, S. S., Jenkins, L.N. & Rayc K.(2020). Dimensions of empathy and bystander intervention in bullying in elementary school. *Journal of School Psychology*. 79 (31-42).
- Frey, K. S., Hirschtein, K. M., & Snell, J. L. (2009). Observed reductions in school bullying, nonbullying aggression, and destructive bystander behavior: A longitudinal evaluation. *Journal of Educational Psychology*, 101 (2), 466–481.
- Garrity, C., Jens, K., Porter, W., Sager, N., & Short-Camilli, C. (2004). *Bully proofing your school: working with victims and bullies in elementary schools* (3rd ed.). Longmont, CO: Sopris West.
- Gini, G., Pozzoli, T., Borghi, F., & Franzoni, L. (2008). The role of bystanders in students' perception of bullying and sense of safety. *Journal of School Psychology*, 46, 617-638. doi: 10.1016/j.jsp.2008.02.001.
- Güçray, S. S., Çekici, F., ve Çolakkadıoğlu, O (2009). Psiko-eğitim gruplarının yapılandırılması ve genel ilkeleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 134-153.
- Harris, S., & Petrie, G. F. (2003). *Bullying; the bullies, the victims, the bystanders*. Lanham, Maryland: The Scarecrow Press.
- Hawkins, D. L., Pepler, D. J., & Craig, W. M. (2001). Naturalistic observations of peer interventions in bullying. *Social Development*, 10(4), 512–527. <https://doi.org/10.1111/1467-9507.00178>
- Heinrichs, R. R. (2003). A whole-school approach to pulling: Special considerations for children with exceptionalities. *Intervention in School and Clinic*, 38(4), 195-204.
- Huitsing, G., & Veenstra, R. (2012). Bullying in classrooms: Participant roles from a social network perspective. *Aggressive Behavior*, 38(6), 494–509. <http://dx.doi.org/10.1002/ab.21438>
- Jenkins, L. N., Demaray, M. K., Fredrick, S. S. & Summers, K. H. (2016) Associations among middle school students' bullying roles and social skills. *Journal of*

- School Violence*, 15(3), 259-278.
<https://doi.org/10.1080/15388220.2014.986675>
- Jenkins, L. N., & Nickerson, A. B. (2017). Bullying participant roles and gender as predictors of bystander intervention. *Aggressive Behavior*, 43(3), 281-290.
<https://doi.org/10.1002/ab.21688>
- Jenkins, L.N., & Nickerson, A. B. (2019). Bystander intervention in bullying: Role of social skills and gender. *Journal of Early Adolescence*, 39(2), 141-166.
<https://doi.org/10.1177/0272431617735652>
- Johnston, A. D., Midgett, A., Dumas, D. M., & Moody, S. (2018). A mixed methods evaluation of the "Aged-Up" STAC Bullying bystander intervention for high school students. *The Professional Counselor*, 8(1), 73-87.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (24. baskı). Ankara: Nobel Yayınevi
- Kingston, S. (2008). *Bullying as a social process: Factors influencing bystander behaviour*. Faculty of Child and Youth Studies, Master of Arts, Brock University St. Catharines, Ontario.
- Kleinsasser, A., Jouriles, E. N., McDonald, R., & Rosenfield, D. (2015). An online bystander intervention program for the prevention of sexual violence. *Psychol Violence*, 5(3), 227-235.
- Kurt Demirbaş, N., & Öztemel, K. (2019). Zorbalıkta seyirci müdahale ölçeği'nin (zsmö) türkçe uyarlaması: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*. 9 (54). 965-985.
- Latané, B., & Darley, M. J. (1968). Group inhibition of bystander intervention in emergencies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 10(3), 215-221.
- Lee, C. H., & Song, J. (2012). Functions of parental involvement and effects of school climate on bullying behaviors among South Korean middle school students. *Journal of Interpersonal Violence*, 27(12), 2437-2464.
<https://doi.org/10.1177/0886260511433508>
- Levine, M., Cassidy, C., Razier, G., & Icher, S. (2002). Self-categorization and bystander non-intervention: Two experimental studies. *Journal of Applied Social Psychology*, 32 (7), 1452-1463
- Levine M., & Crowther, S. (2008). The responsive bystander, how social group membership and group size can encourage as well as inhibit bystander intervention. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95(6), 1429-1439.
<https://doi.org/10.1037/a0012634>
- Lihnou, K., & Antonopoulou, E. (2016). Pupils' participant roles in bullying situations and their relation to perceptions of empathy and self-efficacy. *Preschool and Primary Education*, 4(2), 291-304.

- Midgett, A., Doumas, D., Sears, D., Lundquist, A., & Hausheer, R. (2015). A bystander bullying psychoeducation program with middle school students: A preliminary report. *The Professional Counselor, 5*(4), 486-500.
- Midgett, A., Doumas, D., & Trull, R. (2017). Evaluation of a brief, school-based bullying bystander intervention for elementary school students. *Professional School Counseling, 20*(1), 172-183.
- Midgett, A., & Doumas, D. (2019). The impact of a brief bullying bystander intervention on depressive symptoms. *Journal of Counseling & Development, 97*, 270-280.
- Musu, L., Zhang, A., Wang, K., Zhang, J., & Oudekerk, B.A. (2019). *National center for education statistics: indicators of school crime and safety*. Retrieved from <http://nces.ed.gov>
- Nansel, T. R., Overpeck, M., Pilla, R. S., Ruan, W. J., Simons-Morton, B., & Scheidt, P. (2001). Bullying behaviors among US youth: Prevalence and association with psychosocial adjustment. *Journal of American Medical Association, 285*, 2094-2100. doi: 10.1001/jama.285.16.2094
- Nocentini, A., Menesini, E. & Salmivalli, C. (2013). Level and change of bullying behavior during high school: A multilevel growth curve analysis. *Journal of Adolescence, 36*(3), 495-505. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2019.10.001>
- Nickerson, A. B., Aloe, A. M., Livingston, J. A., & Feeley, T. H. (2014). Measurement of the bystander intervention model for bullying and sexual harassments. *Journal of Adolescence, 37*, 391-400. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2013.02.004>
- Nickerson, A. B., Feeley, T. H., & Tsay-Vogel, M. (2016). Applying mass communication theory to bystander intervention in Bullying. *Adolescent Research Review, 2*(1), 37-48. <https://doi.org/10.1007/s40894-016-0030-3>
- Olweus, D. (1997). Bully/victim problems in school: Facts and interventions. *European Journal of Psychology of Education, 12*(4), 495-510.
- Padgett, S., & Notar, C. E. (2013). Bystanders are the key to stopping bullying. *Universal Journal of Educational Research, 1*, 33-41. doi: 10.13189/ujer.2013.01020.
- Parris, L., Jungert, T., Thornberg, R., Varjas, K., Meyers, J., Grunewald, S. ve Shriberg D. (2020). Bullying bystander behaviors: The role of coping effectiveness and the moderating effect of gender. *Candinavian Journal of Psychology, 61*. 38-46.
- Pekel, N. (2004) *Akran zorbalığı grupları arasında sosyometrik statü, yalnızlık ve akademik başarı durumlarının incelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.) Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Pişkin M. (2003). Okullarımızda yaygın bir sorun: okul zorbalığı. *VII. Ulusal Psikolojik Danışma Ve Rehberlik Kongresi Kongre Kitabı*: 125, 9-11 Temmuz 2003, Malatya.
- Polanin, J. R., Espelage, D. R., & Pigott, D. T. (2012). A meta-analysis of school-based bullying prevention programs' effects on bystander intervention behavior. *School Psychology Review*, 41(1), 47– 65.
- Pozzoli, T., & Gini, G. (2012). Why do bystanders of bullying help or not? A multidimensional model. *Journal of Early Adolescence*, 33(3), 315-340.
- Richard, J. F., Schneider, B. H., & Mallet, P. (2012). Revisiting the whole-school approach to bullying: Really looking at the whole school. *School Psychology International*, 33(3), 263-284. <https://doi.org/10.1177/0143034311415906>
- Sainio, M., Veenstra, R., Huitsing, G., & Salmivalli, C. (2011). Victims and their defenders: A dyadic approach. *International Journal of Behavioral Development*, 35, 144-151. doi: 10.1177/0165025410378068.
- Salmivalli, C., Lagerspetz, K., Björkqvist, K., Österman, K., & Kaukiainen, A. (1996). Bullying as a group process: Participant roles and their relations to social status with in the group. *Aggressive Behavior*, 22, 1-15.
- Salmivalli, C., & Voeten, M. (2004). Connections between attitudes, group norms, and behaviour in bullying situations. *International Journal of Behavioral Development*. 28, 246–258.
- Salmivalli, C. (2010). Bullying and the peer group: A review. *Aggression and Violent Behavior*, 15(2), 112-120. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2009.08.007>
- Sullivan, K., Cleary, M. & Sullivan, G. (2004). *Bullying in secondary schools: what it looks like and how to manage it*. california: Paul Chapman Publishing & Corwin Pres.
- Tsang, S. K. M., Hui, K. P. E., & Law B. C. M. (2011). Bystander position taking in school bullying: The role of positive identity, self-efficacy, and self-determination. *The Scientific World Journal*, 11, 2278-2286.
- Türk, T. (2018). Lise öğrencilerinde zorbalığa tanıklık yaşantısı: Kişilerarası ilişki, adil dünya inancı ve empati bağlamında karma bir araştırma. (yayımlanmamış doktora tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Yıldırım, S. (2001). *The relationship of bullying, family environment and popularity*. Unpublished master's thesis. Middle East Technical University, Ankara.

ORCID

Neşe KURT DEMİRBAŞ <https://orcid.org/0000-0002-8923-9813>

Kemal ÖZTEMEL <https://orcid.org/0000-0002-8068-3897>

SUMMARY

Introduction: Bullying is not an event occurring in isolation, but rather it is evaluated as a group process (Salmivalli, 1999; Jenkins and Nickerson, 2017). Within the scope of this evaluation, it is seen that individuals taking part in bullying process exhibit different behaviors by performing various roles. Those who exhibit bullying behaviors towards weaker students are referred to as a “bully”, those who are exposed to the bullying of stronger students are referred to as a “victim”, and the ones who are both bullied and bully others are referred to as a “bully/victim”. Considering their participant roles in bullying, another important role is of “bystanders” who are not bullied but watch both bullying and victim.

This study focuses on expanding the current understanding of bystander response to bullying in the face of bullying incidents. Bystander intervention aims to encourage the behavior of bystanders to stop aggression or mitigate the effects of aggression.

Method: In this study, in which it was aimed to develop the middle school students who are watching the bullying to develop their intervention skills against bullying through the psycho-education program, the effect of the psycho-education program was examined using the pretest, posttest and follow-up test-based quasi-experimental model with experimental and control groups.

The Bystander Intervention in Bullying Scale (ZSMÖ; Kurt Demirbaş & Öztemel, 2019) was applied to 206 students (110 girls and 96 boys) studying in Ankara province in determining the experimental (12 students) and control groups (12 students), which are the study groups of the study.

In order to determine the group members who will participate in the psycho-education program, the Bystander Intervention in Bullying Scale (Kurt Demirbaş and Öztemel, 2019) and the Participant Role Scale (Ergül, 2009) was applied.

The Bystander Intervention in Bullying Scale. It was developed by Jenkins and Nickerson (2019) to determine individuals' bystander intervention levels to bullying. “The Bystander Intervention in Bullying Scale” adapted into Turkish by Kurt Demirbaş and Öztemel (2019) consists of five sub-dimensions and 16 items as in the original. Model fit indices in the scale showed that the expected five-factor structure for both the first and second levels was appropriate.

Participant Role Scale. Salmivalli et al. (1996) and revised by Salmivalli and Voeten (2004), aims to measure how children and adolescents behave in bullying situations. It was adapted into Turkish by Ergül (2009). The scale consists of five subscales as bully, helper, supporter, advocate and spectator, and a total of 15 items.

Results:

It is seen that there is a significant difference ($z= 3.06, p < .05$) between the posttest and pretest scores of the students participating in the study they got from ZSMÖ. In summary, this finding obtained can be interpreted as that the applied program is effective in increasing the bystander intervention skills against bullying.

It is seen that there is no significant difference (follow-up 1 test; $z=1.079$; $p>0.05$; follow up 2 test; $z=1.684$; $p>0.05$.) between the follow-up test and posttest scores of the students participating in the study. Therefore, it can be interpreted that the effect of the program applied to the experimental group is permanent.

It was found that there is a significant difference ($U = 17$, $p < .05$) between the posttest scores that the experimental and control groups got from BISB. Considering the mean ranks, it is understood that the students participating in the bullying bystander intervention skill program have higher intervention skill levels compared to the students who do not participate in the program.

It shows that there is no significant difference ($z = 1.35$, $p = .176$; $p > .05$) between the pre-test and post-test scores of the control group individuals obtained from ZSMÖ. This finding supports the hypothesis.

Discussion & Conclusion

According to the results of the findings, it was seen that the psycho-education program applied to the experimental group was effective in the intervention levels of the students to the bullying and the effect of the program continued.

Ek 1. Etik Kurul Onay Belgesi

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
Ölçme Değerlendirme Etik Alt Çalışma Grubu

Sayı : 91610558-302.08.01-
Konu : Bilimsel ve Eğitim Amaçlı

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 05.02.2019 tarih ve E.14919 sayılı yazı

İlgi yazınız ile göndermiş olduğunuz, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı **Doktora Öğrencisi Neşe KURT DEMİRBAŞ**'ın, **Doç.Dr. Kemal ÖZTEMEL**'in danışmanlığında yürüttüğü "*Psiko-Eğitim Programının Zorbalığa seyirci Olan Ortaokul Öğrencilerinin Müdahale Becerilerine Etkisi*" adlı tez çalışması ile ilgili konu Kurulumuzun 12.03.2019 tarih ve 02 sayılı toplantısında görüşülmüş olup,

İlgilinin çalışmasının, yapılması planlanan yerlerden izin alınması koşuluyla yapılmasında etik açıdan bir sakınca bulunmadığına oybirliği ile karar verilmiş ve karara ilişkin imza listesi ekte gönderilmiştir.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

e-İmzalıdır
Prof. Dr. Mehtap ÇAKAN
Kurul Başkanı

Araştırma Kod No: 2019-015

Ek: 1 Liste